

Роман
ІВАНУЧУК

*У львівській
обителі муз*

Есеї та рефлексії

Харків
«ФОЛІО»
2022

У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБИТЕЛІ МУЗ

Записки учасника

1

Можна б уже й забути і не згадувати більше, чей минуло цій загадці понад шістдесят літ, та застрягла вона в моїй пам'яті скалкою кривди, а ще й скорботливої цікавості — хто ж то з українських письменників чи журналістів, які працювали в київському Кабінеті молодого автора, прислав мені в Кіровабад, де я служив при війську, не те що погромну рецензію на мою першу повість «Прут несе кригу», а політичне звинувачення, яке могло знівечити все моє майбутнє життя.

Й донині мозолить мене думка, чи той погромник ще й досі є моїм ворогом, а чи шиється другом і приязно вітається зі мною, висуваючи руку, міцно стискає мою долоню й вимовляє при тому заяложену вітальну фразу, властиву майже всім київським письменникам: «Радий тебе бачити!»

Це питання не перестає мені дошкулювати й сьогодні.

Во дні моєї благословенної юності я, до науки загарливий студент Львівського університету ім. Івана Франка, незмінний форцугіст, який після кожної екзаменаційної сесії отримував підвищену стипендію, за незгоди з комсомольськими активістами й за те, що в автобіографії затаїв факт арешту мого брата-упівця, був виключений з університету з тавром «за антирадянську поведінку», що загрожувало мені тюремними нарамами, — добровільно

зголосився на службу в армію і в такий спосіб уник тюрми, хоч за всі чотири роки служби не міг вивільнитися від чуйної опіки полкового оперупоноваженого НКВД лейтенанта Пінчука, який заповзявся виховати з мене освіченого стукача.

Проте за час служби я, завзятий віршомаз, який тримав свої поезії в глибокій таємниці, спробував сил у прозі, й коли моя перша повість під час нічних чергувань у казармі була написана, до мене прийшло усвідомлення, що я не соловейко, який сам до себе щєбече, що написані твори лише тоді почнуть жити, коли матимуть читача. Запакував рукопис у бандероль й вислав у Кабінет молодого автора, що існував у Києві при Спілці письменників.

Довго чекав на відповідь, й коли вона нарешті прийшла у вигляді розлогої рецензії, вкладеної у мій рукопис, і я її прочитав, неймовірний жах охопив мене, бо знав, що моя кореспонденція напевно підлягає люстрації. Подер рецензію на дрібні шматки, викинув у туалет і в липкій тривозі чекав виклику до лейтенанта Пінчука. Та, видно, бандероль з моїм рукописом, на превелике щастя, не потрапила до його рук. Висновок рецензента був страшний:

«Незважаючи на певну художню вправність, повість Р. Іваничука не повинна побачити світ, оскільки вона написана з ворожих бандерівських позицій».

Вердикт я запам'ятав дослівно, а прізвище рецензента, на превеликий жаль, забув... Однак рецензія ніяк не вплинула на мою працю: з тих пір я рішуче подався літературним шляхом з нерозгадною таємницею в душі, яка мучить мене гріховною цікавістю й досі: а як виглядає той донощик нині?

...Підступне й нищівне політичне звинувачення невідомого рецензента не збило мене з пантелику: я з подвійною завзятістю взявся опановувати секрети прозового жанру,

постановивши з міркувань обережності не торкатися політичних тем, бути, так би мовити, нейтральним автором, який сповідує виключно естетику й ніколи ні за яку ціну не зважиться, як це було за радянської влади модно й для творчого росту необхідно, глорифікувати існуючий суспільний лад.

Знав, що у Львові існує обласна організація Спілки письменників України, біля якої гуртуються молоді автори, й очолює її мій земляк із села Перерова, що протягнулося вздовж Прута недалеко Коломиї, — письменник Петро Козланюк, а ще виходить у Львові літературно-мистецький журнал «Жовтень», головним редактором якого є теж уродженець з Коломийщини Юрій Мельничук. Й до них, ще перебуваючи на службі в армії, я мріяв вдатися зі своїми першими літературними спробами.

Політичні події в Радянському Союзі розвивалися для моїх намірів сприятливо. Помер Сталін, очільника НКВД Берію розстріляли, й написала мені сестра Наталка, яка вчилася у Львівському сільськогосподарському інституті, що в державі настали полегші — припинилися арешти й депортації в Сибір, а виключених за часів Сталіна студентів поновлюють в інститутах і в університеті.

Сповнений добрих надій, я після демобілізації без особливих труднощів, однак з допомогою голосного вже тоді молодого поета, мого колишнього однокурсника й побратима Дмитра Павличка, попросився на прийом до славного ректора Львівського університету Євгена Лазаренка, й він при мені написав наказ про моє поновлення на другому курсі філологічного факультету.

Так розпочався в моєму житті сприятливий для творчої праці період, який триває з рівними перебоями і труднощами донині. Моєю єдиною професією стала література, на полі якої, озброєний пером, працюю й досі.

Отож я, не довго думаючи, переписав каліграфічним, як тільки умів, почерком першу свою повість і з невимовним трепетом, проте рішуче зайшов з нею до самого Петра Козланюка.

Був він з виду добродушним сільським вуйком (його й прозивали «вуйком» письменники), зовсім не таким, яким уявлявся мені письменник — не божеством, неземною істотою, а швидше маєтним господарем або дідичем, який хоч і виглядає простаком, проте добре усвідомлює свою вагу.

Я представився йому, й він із вдоволеною посмішкою зреагував на те, що походжу із сусіднього з його Переровом села Трач, й пожартував, мовляв, письменники народжуються в занедбаних селах, виростають у Коломиї, а помирають у Львові... Без особливої охоти взяв він до рук мій рукопис, ліниво погортав його й сказав, щоб я прийшов за тиждень... Мабуть, молоді автори закидали його своїми спробами, й він не міг від них обігнатися: бачив я це по Козланюковому спіснілому обличчі й без жодної надії на схвалення мого твору вийшов з кабінету.

...Петро Козланюк, як згодом я переконався, був колоритною фігурою. Його творчий злет міг сягнути набагато вище: про його здібності свідчить єдиний його роман «Юрко Крук», написаний цікаво й дотепно. Однак автор не завершив роману, зіткнувшись із жорстокістю радянської дійсності, яку він намагався, за штампами соцреалізму, возвеличувати, і з цієї причини зайшов у творчу безвихідь, з якої не зумів і не хотів вибратися, помінявши свій талант на кар'єристичні вигоди. Нічого більше, крім кількох досить цікавих оповідань, він не написав, а над повістю про щасливе колгоспне життя — «Весна» — промучився до кінця своїх днів й теж не завершив її, злякавшись власної брехні.

Козланюк вибрав для себе згубну долю речника комуністичної партії, хоч у глибині душі залишався нормальним українцем й позірно сповідував комуністичну ідеологію. Й лише коли добре випив, затягував пісню «Ой та зажурились Стрільці Січовії, як Збруч-річку проходили»; проспівував тільки перший куплет, а перед другим замовкав й, сумно зітхаючи, промугикував саму мелодію. Та одного разу, здоланий навальною тугою, таки вимовив сакраментальні слова — «вернуться ще тії Стрільці Січовії, задрижать Москва й Варшава!» — й, переляканий, замовк, а потім чекав заслуженої покари, бо дізнався, що його підлабузники — графомани Микола Романченко й Георгій Книш — ходили в обком партії з доносом на свого хлібодавця.

Козланюк кари не зазнав, захищений статусом депутата Верховної Ради СРСР, проте надалі був обережнішим й водно виголошував спічі, присвячені «рідній» комуністичній партії.

Був він дотепний й на вислови колючий, що забавляло львівських письменників. Мені запам'яталась його фраза, характерна не для голови Спілки, а радше для сільського вуйка: «Доста одного з хати!», яку він завше вимовляв, коли одна письменницька пара мала бажання окремішньо висловитися на зборах... Або — як охочий до суперечок поет Василь Колодій заходив до кабінету Козланюка, щоб довести свою рацію, — Петро Степанович, не витримуючи дискусії з упертим співрозмовником, волав: «Не висни наді мною, Василю, йди собі в зал і там базікай, скільки влізе. Хай кожен знає своє місце в літературі!»

...Не знав я ще тоді Козланюкового добродушного характеру, коли прийшов до нього вдруге, змертвілий від страху перед вироком відомого письменника. А вирок був нещадний, хоча й досить обнадійливий. «У вашій пові-

сті, — сказав Петро Степанович, — є цікаві кавалки, з них можна зліпити непогане оповідання».

Загніваний на Козланюка й пригноблений, вийшов я зі Спільки, проте, не гаючись, взявся за роботу й швидко переконався, що мій критик мав рацію. Повість стала оповіданням під заголовком «Скиба землі» — про мужицьку судову тяганину за межу. Воно було надруковане в студентському альманасу за 1954 рік, а рецензію на те видання написав сам Максим Рильський, який висловив сподівання, що «з цього молодого автора», тобто з мене, може вийти непоганий прозаїк. Тож я вираховую свій письменницький стаж з 1954 року, й на нинішній день він налічує аж шістьдесят літ!

А Петро Мах, мій однокурсник і поет, присвятив мені тоді таку епіграму:

Народила письменника «Скиба»
І дала йому слави і хліба,
Ще й привела до храму наук.
Хто сей муж? — Р. Іваничук!

2

Перша моя опублікована новела була доброю на початок. Я став активним відвідувачем студентського літературного гуртка «Франкова кузня», членами якого були відомі згодом, а тоді початкуючі літератори: найяскравіший молодий поет, він же й голова гуртка, Дмитро Павличко, Василь Колодій, Ростислав Братунь, Дмитро Молякевич, Юрій Малявський, Петро Мах, Галина Леонченко.

З благословення головного редактора журналу «Жовтень» Юрія Мельничука я встиг уже дебютувати в цьому місячнику добіркою новел «Бузьків вогонь», «Батько», «Доктор Бровко» та «Прут несе кригу» (не дав пропасти за-

головкові першої моєї повісті, яка не побачила світу), а директор львівського книжково-журнального видавництва «Каменярь» Дмитро Цмокаленко запропонував мені підготувати для видання збірку новел. Доволі сміливо переступав я поріг обителі львівських Муз.

Львівський університет ім. Івана Франка був на той час поважним закладом, в якому вишколювалися й молоді літератори, і я свою, яку маю, освіченість, літературні уподобання й письменницьке зростання завдячую цьому святилищу наук, незважаючи на те, що тяжів над нами жорсткий контроль комуністичної партійщини, а спору частку зусиль мусили ми витратити на засвоєння обов'язкових псевдонаук, які ніколи не засвоювалися і миттю забувалися після екзаменів з історії КПРС, теорії марксизму-ленінізму та видуманої політекономії соціалізму. Проте не виходили ми зі стін університету неуками, бо мали можливість слухати лекції високоерудованої професури — академіка Возняка, професорів Чичеріна, Рудницького, Шаховського, Ковалика, Дмитрука, Кротевича, які були не лише неперевершеними лекторами й артистами свого фаху, а й проводирями до багатющих львівських бібліотек, де кожен, хто того хотів, набирався ґрунтовних знань.

Й мені прикро й навіть образливо чути нині зневажливі вислови деяких всезнайків, а насправді неуків, мовляв, Львівський університет нічого їм не дав. А таки не дав, але тим, хто не хотів брати, а які мали таке бажання — ставали згодом знаменитими вченими, як професор Іван Денисюк, критик Тарас Салига, неперевершений дослідник літературних таємниць Ростислав Чопик або знаменитий перекладач з античних літератур Андрій Содомора.

Після закінчення навчання в університеті настала для мене тривожна пора постати на державних екзаменах лицем до лица перед суворою комісією, яка складалася

з авторитетних і шанованих мною професорів Ковалика, Кротевича, Шаховського й Рудницького, що сиділи за столом у 114 аудиторії, немов військовий трибунал. Я чапів за партою поруч з Петром Махом й пітнів, готуючись до іспиту над білетами з літератури й мовознавства, що їх витягнув з пасьянсу карточок, розкладених на столі. І згадувались мені, стривоженому, колишні приватні розмови з кожним із екзаменаторів.

Михайло Рудницький, котрому я ще на другому курсі насмілився віддати для ознайомлення свої творіння, ось такий виніс присуд:

«Я прочитав ваші вірші й образки і мушу вам сказати, що їх ніхто не надрукує. У них є те, що я читав у поезії двадцятих років, але набагато гірше. Ви знайомі з творчістю Бодлера або Верлена? А із сонетами Шекспіра? Та звідки, коли ви не знаєте іноземних мов? Про переклади не згадуйте, цих поетів ще ніхто добре не переклав. У ваших творах багато почуття, однак життя не знаєте й тому вдаєтеся до міфології й містики. Ви покликаєтесь на Лесю Українку? А хіба її всі розуміють? Ви перші не розумієте, бо треба знати те, що вона знала. А ще покличетесь на Стефаніка, правда? Та на його творах більшість розуміється так, як ваша мама на шампанському... Але не падайте духом: те саме, що зараз вам, я не раз втовкмачував не одному нині відомому письменникові. Тепер вони гадають, що втерли мені носа, і до самої смерті самі собі не признаються, що на літературі розуміються приблизно так, як я на китайських стравах. Але якщо йдеться о стислість, то з вас може вийти непоганий письменник...»

І що думаєте? Цей його каламбурний пасаж стимулював мене до праці протягом усього мого творчого життя...

Розмова з Коваликом була дещо інакшою. Йому сподобалась моя курсова робота про особливості мови Коцю-

бинського у «Тінях забутих предків», і він запропонував мені поглиблювати свої знання в мовознавстві. «Але забудьте про белетристику!» — застеріг Ковалик.

Подібне сказав мені й Шаховський — мовляв, моя дипломна робота «Історія кафедри української літератури» сподобалась навіть академікові Вознякові. «То я з охотою взяв би вас до себе в аспірантуру, однак за умови, що за три роки ви не напишете ні однієї новели».

Готуючись до екзамену, я стояв на роздоріжжі: яку спеціальність вибрати? Й сказав пошепки Петрові Маху: «На лінгвістику не піду, зрештою, сьогодні мене завалить Кротевич: я не розумію, що таке «синтагма», а він напевне про це мене питає, бо має «пункта» на цьому дивному терміні. І я помру з горя».

Тоді Петро Мах записав у мій зошит таку епітафію:

Якщо помре Роман сьогодні,
То скажем: земле, будь пером,
Нехай покоїться угодник
В тобі спокійним вічним сном.
Синтагми, вбивці цього сина,
Ви будьте прокляті навік,
То через вас, немов билина,
Пропає великий чоловік!

Кротевич про синтагми не спитав, я склав державний екзамен на «відмінно» й відмовився від спокус, якими мене зваблювали Ковалик і Шаховський. І повіривши у передбачення Рудницького, що з мене може колись вийти непоганий письменник, поклявся ніколи не зрадити музі Евтерпі й подався в містечко Щирець на Львівщині учителювати...

Чи вбив мене учительський фах, важко сказати. Я глибоко усвідомлював, що учительська праця благородна і для суспільства вельми потрібна, адже в моїй родині майже всі

були учителями. Батько втішався чи не найвищим авторитетом на Запрутті; учителькою стала, покинувши після навчання у сільськогосподарському інституті практику землевпорядника, й моя сестра Наталка, навіть мама, яка не мала педагогічної освіти, теж якийсь час учителювала в Трацькій початковій школі, оскільки під час війни вчителів бракувало, ну а я пропрацював у Щирецькій середній школі чотири роки, поки письменницьке покликання не стало змістом мого життя.

Працював я вчителем самовіддано, давав учням потрібні знання, любив їх і вони мене шанували, ще й нині деколи зустрічаюся із старшими людьми, які з вдячністю признаються, що були моїми учнями; мандрував з ними щоліта в Карпати, до того ж ще й керував учительським і учнівським хорами. Однак літературна сверблячка ні на мить мене не покидала. В Щирці я написав першу частину трилогії «Край битого шляху» й заслужив у читачів певного визнання, а Ірина Вільде якось мені сказала: «Ти, Романе, непогано входиш у літературу, тільки хочу порадити тобі, щоб ти назавше позбувся впливу Ірини Вільде, бо, як каже Козланюк, — доста одного з хати».

Згодом я таки звільнився від творчої магії славетної письменниці, проте її доброта і увага назавше мене полонили, і ми стали, незважаючи на різницю віку й таланту, щирими й вірними приятелями.

1958 року у видавництві «Каменярь» побачила світ моя перша книжечка, якій я дав заголовок «Прут несе кригу», нібито помщався своєму неприхильному критикові, котрий заляв, що книжка під такою назвою не повинна побачити світу.

Проте, хай як це парадоксально, я й донині вдячний йому, що перша моя спроба не увінчалася успіхом, бо давно переконався, що найбільша небезпека, яка чигає на молодого

го автора, — то вихопитися на люди із сирівцем й залишитись для читача невправним початківцем. І ти ніколи вже не позбудешся того тавра, бо найупертіше чіпляється за пам'ять читача перше враження від авторського доробку... Я аж зжахнувся, коли після появи в світі моєї трилогії заглянув до свого першотвору й побачив не те що немічність, а наївність і стилістичне безсилля.

Про першу збірку моїх новел дружно заговорила критика: в газетах і журналах з'явилося понад десять рецензій, і навіть в американському прорадянському журналі «Засинім океаном» Юрій Косач примістив широку анотацію про мою книжку.

Відтоді у Спілці письменників я став своїм і щочетверга приїжджав зі Щирця до Львова на спілчанські засідання. Мене затягували в свою компанію старші письменники, та я впору помітив чіткий поділ серед письменницького гурту — на прокомуністичних і нейтральних (явних протестантів, яких згодом назвали розсердженими молодими людьми, тоді ще в нашій Спілці не було), і я боявся зближуватись із компанією підстаркуватих богемістів, яких єднала пристрасть до чарки.

Були то сам голова Спілки Петро Козланюк; заступник головного редактора журналу «Жовтень», цинік — такий, що рідній мамі в очі плює, аби лишень когось розсмішити, — Петро Інгульський; поет Тиміш Одудько, організатор письменницьких комерсів, здібний прозаїк і безнадійний пияк Тарас Мигаль, графомани — вони ж донощики і провокатори — Микола Романченко та Георгій Книш і абстинент, який не покидав пияцької компанії, Дмитро Цмокаленко.

Протиставлялися їм серед молодшої верстви здібний поет Дмитро Павличко і його ровесники, то я знайшов собі пристанівок біля них — Василя Колодія й Ростислава Брату-

ня, а теж найстаршої письменниці Ірини Вільде. Їй сказала якось мені Дарина Дмитрівна: «Пора тобі, сину, вступати до Спілки письменників, я дам тобі рекомендацію».

Таких рекомендацій треба було зібрати аж три. Другу дав мені Павличко, а за третьою я звернувся до видавця моєї першої книжки Дмитра Цмокаленка.

Цмокаленко, хоч і видав мою книжечку «Прут несе кригу», насправді не любив мене — автора «безпартійних» новел (тоді новелістика переважно творилася за схемою — «Ти віриш у комунізм? Якщо так, то я твоя»). Він небезпідставно вбачав у мені потенційного опозиціонера комуністичному письменницькому кланові й рекомендації дати не захотів. То щоб якось викрутитися, підступно порадив вдатися до найстаршого письменника Михайла Яцкова, знаючи, що старий ніякої цидули за своїм підписом нікому не дасть. «О, як він напише для тебе рекомендацію, — сказав Цмокаленко, — то тебе приймуть без жодного слова!»

Та був я тоді досить наївний (грішу цією слабкістю й донині) й нічого сумняшеся подався на вулицю Мечникова, де мешкав Яцків.

3

Серед письменників Львівської організації СПУ мені ще випало застати двох дев'яностолітніх патріархів: батька української модерної новелістики Михайла Яцкова, схожого, як мені уявлялося, на римського патриція, і бездарного повістяря Дениса Лукіяновича, про якого Леся Українка колись писала, що його твори читати — то все одно що жувати вату, — головатого, з білою до пояса бородою, схожого хіба що на казкового гнома Оха, що вискочив з-під пенька.

Ми, молоді автори, знали про них усе до найменших подробиць, а вони про нас — майже нічого, бо продовжували

жити в попередньому столітті з іншою ментальністю, світоглядом, літературними уподобаннями, симпатіями, антипатіями та ідеалами... Нині ж ми, вже добре підтопані старигани, подібно, як тоді вони, теж перебуваємо у проминулому часі і знаємо лише тих молодших за нас письменників, які достоту, як і ми колись, звертають на себе увагу — хто особливими здібностями, хто влізливістю або безцеремонною саморекламою... Отже, поведу мову про наших літературних предків, які ще жили у той наш юний час.

...Тяжка письменницька доля випала Михайлові Яцкову — найталановитішому членові літературного угруповання «Молода Муза», яким опікувався й не раз незаслужено батожив Іван Франко, котрий завжди, однак, ставив Яцкова на перше місце після Стефаніка. Знаменитий новеліст у роки польської окупації Галичини несподівано для української громади став колабораціоністом — співпрацював у журналі «Рідний край», який визнав польську владу. За це його галичани збойкотували, і він не написав більше ані рядка не те що художньої прози, навіть підпису свого ніде не ставив — замовк назавжди і спілкувався лише з однією Іриною Вільде.

Найдужче зневажав його Денис Лукіянович — називав Яцкова «хрунем» не тільки з патріотичних почуттів, більше із заздрості. Маленький гном, який чомусь завжди сидів у президії на зборах й іншого місця для себе не знаходив, вискакував, як справді той казковий Ох з-під пенька, й пописував картаво, коли до зали заходив Михайло Яцків і займав скромне місце в кріслі, що стояло в кутку: «О, х'юнь пійийшов!» І коли хтось не розумів, що сказав Лукіянович, Михайло Рудницький, який теж вартий був свого, пояснював: «Він каже, що до зали зайшов хрунь».

Мені лише раз випало зустрітися з Лукіяновичем. До дев'яностоліття письменника видавництво «Каме-

• ————— •

няр» випустило книжку його повістей «За кадильню» та «Я — з більшістю», і тодішній головний редактор «Жовтня» Ростислав Братунь доручив мені, а ще Аркадієві Пастушенку й Тарасові Мигалю, віднести сигнальний примірник книжки ювілярові додому... Гном прочинив двері, простягнув крізь отвір руку, взяв книжку й пропищав до вуха Тарасові, думаючи, що ми з Аркадієм не чуємо: «Таясе, як та шант'япа собі піде, я наллю тобі келішок гоїлки...»

Настала відлига шістдесятих років, й багато хто з молодих письменників потягнувся до чистих джерел, відшукуючи в літературній спадщині те справжнє, що не було вражене фальшем і політичною спекуляцією. Знайшли молодого Тичину, Фальківського, Маланюка, Зерова, відкрили поетичну скарбницю Богдана Ігоря Антонича; я вчився лаконічності в Івана Керницького («Святоіванські вогні»), а зразком лапідарності була для мене новела Михайла Яцкова «Гермес Праксителя», опублікована без згоди автора в журналі «Жовтень».

Набагато пізніше я дізнався, що львівські молоді літератори давно відкрили для себе Михайла Яцкова, внадилися до його помешкання на вулиці Мечникова, слухали цікаві розповіді про літературне життя минулого століття й водили старого на каву, бо любив метр й випити... Та коли молоді поети пробували завести Яцкова в третю або четверту кав'ярню, старий химородник вивільнявся з рукавів свого чорного сурдута з кротовим коміром і втікав додому, знаючи, що на другий день Володимир Лучук й Микола Петренко принесуть йому той сурдут, ще й «бенькартика» монопольки в додачу.

Звісно, всього того я не знав, коли переступив поріг квартири Яцкова. Відчинив мені двері старезний дідуган, властий, з довгим тонким носом, що хилитався, немов п'явка; гострі очі, які збігалися до перенісся, пройняли

мене недовірою, цікавістю й лукавим блиском; не маючи вже міцної пам'яті, старий подумав, певне, що то прийшов до нього Лучук або Петренко, постояв якусь мить — чистий тобі римський патрицій в банному халаті — й помахав сварливо пальцем:

«А “бенькартика” приніс?»

Я не зрозумів. Вийняв із внутрішньої кишені піджака свою тоненьку книжечку «Прут несе кригу» й, подаючи її, мовив затинаючись:

«Я... Я хочу вам подарувати...»

«Ого, пишеш? Це добре! — вигукнув Яцків, забираючи в мене книжечку. — А пляшечки таки не приніс? Ну, то принесеш іншим разом».

«З чим — пляшечки?» — запитав я, відчуючи, як душа тікає в п'яти.

«Та ж не з водою... Не приніс?»

Я зрозумів, що мені треба йти геть, але все ж таки наважився сказати, чого завітав до нього.

«Вступаю до Спілки письменників і прошу вашої підтримки».

«А що, не хочуть прийняти? Ого, вони такі, я їх знаю! То скажи їм, що старий Яцків стоїть за тебе по-козацьки, ого-го!»

«А ви мені те “ого-го” напишіть», — випалив я.

Він глянув на мене, мов на ворога, й відказав коротко:

«Е ні. Що до того, то — ні!»

Я аж тепер зрозумів, що мене обдурено, й позадкував до дверей. Та Яцків умить забув про мене, сів за бюрко у своє вольтерівське крісло й, покручуючись на ньому то в один, то в інший бік, розгорнув мою книжечку й почав читати новелу «Бузьків вогонь», якою збірка відкривалася.

Затамувавши подих, я стояв біля порога, а Яцків читав, читав, шморгаючи носом, — видно, моя новела його роз-

чулила, потім узяв ручку, аркуш паперу й довго щось писав. Коли закінчив, промовив сам до себе:

«О, я в молодості умів ще краще писати! А тепер про мене знають більше в Японії, ніж дома...» Він поглянув на двері й зовсім не здивувався, що я ще стою біля порога.

«На! — подав мені записаний папір. — Але вдруге без “бенькартика” не приходь».

О, що то була за рекомендація! Мене прийняли до Спілки, як і передбачив Цмокаленко, — без жодного слова. Я справив у ресторації бенкет й попросив Ірину Вільде, щоб прийшла на прийняття з Яцковим.

За столом Вільде проголосила на мою честь тост й вилила чарку горілки мені на голову, мовлячи: «Хрещу тебе в літературу!» Я поцілував її в руку й попросив у неї дозволу називати її по-гуцульськи — Нанашкою.

У свою чергу я виголосив тост за Яцкова й подякував йому за рекомендацію. Та він похилитав носом-п'явкою й сказав: «Юначе, я тридцять років вже нічого не пишу й не підписую. Та й вас бачу вперше».

Так я став повноправним членом Спілки письменників України.

...Набагато молодшими від уже названих патріархів були на час мого вступу до Спілки письменники теж поважного віку: Михайло Рудницький, Дмитро Бандрівський, Микола Далекій, Володимир Беляєв, Василь Глотов, Ангеліна Буличова, Володимир Гжицький, Михайло Бірюков, Тиміш Одудько, Андрій Волощак і наша улюблена Нанашка Ірина Вільде.

Найхарактернішим серед них був професор Рудницький — поліглот, знавець світової літератури, каламбурист і нігіліст, який ні за що мав творчий доробок майже всіх львівських письменників, відверто глузував з них і ставив їм за приклад будь-кого із зарубіжних авторів, тільки не українських.

Приходив він до Спілки на всі засідання і презентації.

Особливо полюбляв кепкувати з молодих поетів і кидав їм з першого ряду, де сидів, в'їдливі репліки: «Назвіть хоч двох французьких поетів», «Щоб говорити про наукові праці Франка, треба володіти десятьма чужими мовами — стільки знав лише Франко і я...» Або: «Ваші вершики можна читати знизу вверх і згори вниз, і від того їхній зміст не міняється».

Однак деколи Рудницький програвав у дискусіях з молодими, та ніколи не ображався, мовляв, у суперечці лише один співрозмовник може мати рацію.

Якось він мав необережність зачепити за живе амбітного Дмитра Павличка, і той йому тяжко відомстив. Переклав «Осінь» Пушкіна українською з останнього рядка до початку і прочитав на засіданні поетичної секції, видаючи вірш за свій. Рудницькому поезія сподобалася, він схвально похитував головою, погладжуючи долонею борідку. А Павличко, закінчивши, сказав:

«Так ось, Михайле Івановичу, я щойно прочитав знизу вгору вірш Пушкіна “Осінь” у своєму перекладі».

«Здаюся!» — вигукнув професор, нітрохи не збентежившись. Дотепність Рудницького була вражаючою. Якось трапилася з ним така цікава пригода. Молодий науковець [Нонна] Копистянська попросила професора бути керівником її кандидатської дисертації. Він погодився за такої умови: хай дисертантка прочитає і проінтерпретує йому роман Джойса «Уллїс». Й позичив їй книгу відомого письменника. Але як була здивована пані Копистянська, коли вона, дочитавши роман до половини, побачила, що сторінки в романі далі не розрізані. Й зрозуміла, що Рудницький сам не дочитав книги до кінця. Наважилась сказати йому про це, й професор, ніби нічого не трапилось, відказав спокійно: «Якщо ви мали

• ————— •

терпеливість здолати бодай половину “Улліса”, то я згоден співпрацювати з вами».

Подібна пригода трапилася й зі мною. Я презентував у Спільці першу частину моєї трилогії «Край битого шляху». Після обговорення, яке було доволі позитивним, Рудницький взяв мене під руку й повів навскоси через парк Франка до вулиці Устияновича, де мешкав. Дорогою він довго й ґрунтовно пояснював, що таке роман, починаючи від Стендаля й закінчуючи Гончарем. При цьому він доценту розкритикував мій твір, і я, пригноблений його оцінкою, спитав:

«Михайле Івановичу, а чи хоча б одна сторінка мого роману вам сподобалася?»

Він зупинився й подивовано глянув на мене:

«Що за питання? Мені сподобались усі двісті тридцять п'ять сторінок, інакше я не прочитав би вашого роману. Мені досить й двадцяти сторінок. Чи то треба з'їсти всю ковбасу, щоб переконатись, що вона зіпсована?»

Був професор Рудницький великим життєлюбом. Він іноді просив мене, щоб я вгадав, скільки йому літ, і тішився, коли я давав йому менше, ніж він прожив. А перед самою смертю сказав: «Мене нічого не болить, чому ви стовбичите наді мною?»

...Не всі старші письменники яскраво закарбувалися в мій пам'яті, а про деяких не можу нині й доброго слова мовити.

Одного разу я був присутній на зборах, коли письменники з комуністичної зграї піддавали остракізму саму Ірину Вільде. Енкаведист за фахом Володимир Беляєв, який приходив на спілчанські засідання з револьвером у кишені, люто звинувачував письменницю за те, що в «Сестрах Річинських» вона створила позитивний образ оунівця Маркіяна Івашкова — в'язня «Бригідок». «Ви

• ————— •

готові прославити й убивцю Ярослава Галана — Стахура, правда?» — кричав він.

На захист Вільде висловився сліпий поет Андрій Волощак, який втратив зір у бою на Маківці, й коли йому на підмогу виступила й дружина Ізидора Сидорівна, Петро Козланюк вигукнув рятівне для Вільде: «Доста одного з хати, дискусія закінчена!»

Тоді підвелася Вільде й промовила:

«Базікайте собі скільки влізе. Але коли мене не стане, то всі до одного скажете: померла велика письменниця».

На її репліку прошелестів у залі стриманий сміх, і Беляєв вийшов, grimнувши дверима.

...Добру пам'ять залишили по собі й російські письменники Михайло Бірюков і Василь Глов. Вони захищали нас — протестантів, коли розпочалися брежнєвські арешти, й ми солідаризувалися з репресованими. Глов насмілювався якось сказати: «То чесні хлопці, я пішов би з ними в розвідку». А я щиро подружив з Михайлом Бірюковим і з його дочкою Юлією, яка, працюючи журналісткою у радіокомітеті, систематично популяризувала в ефірі наші творіння...

Тільки Ангеліна Буличова, яка завжди вдавала із себе демократку, проявила своє шовіністичне обличчя перед самим розвалом Союзу: «Я не можу змиритися з тим, що мої внуки сидять поруч за партами в школах з бандерівськими виплодками». Після проголошення Незалежності Буличова прилюдно каялася за ці слова, проте із неславою пішла у засвіти...

4

Певне, не знайдеться в нашому західному краю (й не лише в західному) письменника, який хоча б один раз не вийшов до читача зі своїм твором на шпальтах львівського

журналу «Жовтень» — нині «Дзвін». Серед них був і я. Набравшись сміливості, я остаточно опрацював свою новелу «Доктор Бровка» й зайшов до редакції місячника на Підвальній, 3.

Мене ввічливо прийняв вродливий, з кучмою сивого волосся й добрими очима головний редактор «Жовтня» Юрій Мельничук й порадив зайти до відділу прози.

За столом у відділі прози сидів кременезний, чорночубий, з балухатими суворими очима й з брунатним, мов у ефіюпа, обличчям чоловік. Він мовчки взяв у мене записані рукою листки, довго читав, розшифровуючи мої закарлючки, врешті пильно приглянувся, немов оцінював, чого я за своїм виглядом вартий, і промовив холодно, немов то зовсім і не йшлося про мою письменницьку долю:

«Ця ваша, як ви кажете, перша спроба зовсім зріла, — голос його прозвучав дещо патетично, — і я готовий бути вашим меценатом... Але... — він ураз зникнув, ніби хотів просити в мене вибачення, — але редакція приймає матеріали у переддруку на машинці. Віднесіть новелу друкарці, а тоді приходьте...»

Та я все ще стояв перед ним мовчки — хотів йому сказати, та вимовити цього не посмів, що я бідний, мов липка, студент і заплатити за передрук не маю змоги. Й видно, редактор прози відчув мій клопіт — збагнув, чому я стовбичу в нерішучості, вийняв з кишені куп'юру в сто карбованців, простягнув до мене руку із затиснутим у долоні банкнотом й промовив ледве чутно:

«З гонорару віддасте».

Грошей у нього я не взяв й притьмом вийшов з редакції. Новелу переддрукувала задарма лаборантка кафедри української літератури, й коли я зайшов до редакції вдруге, за столом відділу прози сидів уже інший працівник, добре мені знайомий Василь Колодій, який закінчив навчан-

ня в університеті раніше за мене, і його взяв на роботу в «Жовтень» Юрій Мельничук.

Я запитав Василя, куди подівся його попередник, прізвища якого не знав, й Колодій відказав:

«Він у “Жовтні” вже не працює, сидить у Кам’янці Бузькій, де учительне його дружина, й пише якусь поважну річ. Побачимо... Й мені здається, що з Григорія Тютюнника вийде непоганий письменник».

Я тоді згадав, що повість цього автора «Хмарка сонця не заступить» читав, й вона не справила на мене особливого враження, оскільки хто що не писав би на колгоспну тему, мусив брехати. Однак стиль повісті Тютюнника був доволі вправний, і я поділяв Василеві сподівання на творчий успіх Григорія, згадавши його сувору ласкавість, якою він мене овіяв при першій зустрічі.

Моя новела «Доктор Бровко» була невдовзі опублікована, і я, отримавши перший гонорар, запросив на могорич присутніх у редакції письменників. Були то Тарас Мигаль, єврейський письменник Олександр Лізен — автор цікавої новели «Бузок», і той-таки Григорій Тютюнник, який приніс для «Жовтня» першу частину свого знаменитого роману «Вир».

Ми сиділи в кафетерії на Личаківській, чаркувалися, розмовляли, й сказав тоді Григорій таке, що могло виглядати самохвальством, проте прозвучало щиро й натурально — таким він був сам, — з відтінком наївної віри у своє письменницьке покликання:

«Пишу зараз другу частину роману, в якому буде сказано про голод в Україні. Вірю в успіх і вже відчуваю, як іде до мене слава».

Розділи про голод цензура зняла, а слава, болісно ущерблена, бо Тютюнник не встиг закінчити третьої частини роману, прийшла до автора після раптової смерті: осколок,

ЗМІСТ

У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБИТЕЛІ МУЗ. <i>Записки учасника</i>	3
СЕРЕД ПОВЕНІ КНИГ. <i>Записки бібліофіла</i>	82
ЗЕМНЕ ДНО ПІД НЕБЕСАМИ. <i>Мозаїка</i>	177
ДОДАТОК	
ЗА СИНІМ ОКЕАНОМ. <i>Реставрація</i>	259
Примітки. <i>Василь Ґабор</i>	317